

Stanisław Biel SJ

Paweł z Tarsu na misyjnym szlaku

Wydawnictwo WAM • Księża Jezuiti
Kraków 2015

© Wydawnictwo WAM, 2015

Redakcja: Małgorzata Zając
Korekta: Agnieszka Caba
Projekt okładki: Andrzej Sochacki
Skład: Edycja

ISBN 978-83-277-1016-1

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA

tel. 12 62 93 260, 12 62 93 446-447
faks 12 62 93 261
e.wydawnictwowam.pl

Wstęp

Apostoł Paweł jest duchowym gigantem starożytnego chrześcijaństwa. Jego wkład w rozwój młodego Kościoła jest nieoceniony. Żyd, gorliwy wyznawca judaizmu, obywatel rzymski, intelektualista, człowiek kultury i dialogu, wreszcie chrześcijanin, teolog i misjonarz, apostoł, pisarz, a nawet poeta. Nie sposób w jednej pozycji opisać całą spuściznę Pawła i jej znaczenie dla współczesnego człowieka i Kościoła. Warto jednak zarysować jej ogólne linie.

W aspekcie historycznym teksty pisane Pawła są najstarszymi dokumentami Nowego Testamentu. Dzięki niemu chrześcijaństwo stało się uniwersalne. Wyszło z „zaściankowości” judaizmu do środowisk pogańskich, by poprzez kulturę grecką i rzymską rozszerzać się stopniowo na cały świat. Paweł pozostawił spuściznę, w której znajdują odbicie niemal wszystkie zagadnienia teologiczne, zarówno tradycyjne, jak i aktualne. Jego listy poruszają między innymi problemy dogmatyczne, moralne, duchowościowe, misjologiczne, historyczne. W obszarze duchowości Paweł przeżywa chrześcijaństwo, wprowadzając w nie cały bagaż swojej bogatej osobowości: inteligencję, świat emocjonalny, pasje i zainteresowania, siłę i hart

ducha, ogromną dynamikę i potrzebę czynu, działania. *Paweł w swoich listach ukazuje nam się jako ten, który wierzy, działa, modli się, czuje się stopniowo przyciąganym przez Chrystusa* (J. Lubomirski). Ponadto Apostoł Narodów osobiście zgłębia Ewangelię i wciela ją w swoje życie. Dzięki temu tworzy syntezy, które w sposób praktyczny stosuje do potrzeb młodych Kościołów, często zróżnicowanych i zmieniających się. Paweł to także największy misjonarz starożytnego chrześcijaństwa. Niemal całe jego życie to misyjny szlak. Jako Apostoł Pogan przewędrował około dziesięciu tysięcy kilometrów.

O świętym Pawle powiedziano i napisano niemal wszystko: od tekstów hagiograficznych po teologiczne i egzegetyczne. Nie jest zamierzeniem autora dodawanie kolejnej pozycji do tej bibliografii. Książka nie ma również charakteru naukowego ani teologicznego. Zrodziła się raczej jako wynik fascynacji Pawłem i podróży jego śladami. I taki jest jej charakter. Autor proponuje podróż z Apostołem przez całe jego życie, od Tarsu po Rzym. Czytelnik ma okazję odbywać duchową wędrówkę w trzech obszarach. Pierwszym z nich są konkretne miejsca geograficzne, w których żył i apostołował Paweł. Drugi obszar stanowią komentarze do wydarzeń związanych z życiem Apostoła. Autor korzysta z pomocy współczesnych egzegetów (szczególnie z monografii ks. Eugeniusza Dąbrowskiego). Trzeci natomiast to egzystencjalne pytania do osobistej refleksji i medytacji. Dzięki nim Czytelnik może lepiej zrozumieć siebie i przekonać się, że problemy, które przeżywał Apostoł, są aktualne także w jego życiu, a postać Pawła nie jest archaiczna, ale bardzo bliska współczesnemu człowiekowi.

Książka *Paweł z Tarsu* w zamierzeniu autora pozwala bliżej poznać Apostoła Narodów i zafascynować się nim i jego misją. Może również służyć jako praktyczna pomoc dla pielgrzymują-

cych po szlakach Apostoła oraz przewodników biur pielgrzymkowych i turystycznych.

Życzę Drogim Czytelnikom wielu duchowych i estetycznych przeżyć na szlaku misyjnym i pielgrzymkowym świętego Pawła i w głębi własnego serca.

Autor

Żyd z Tarsu

Tars leży w południowej Turcji, w regionie Cylicji, niedaleko od Morza Śródziemnego. W czasach Pawła miasto to było jednym z bogatszych na terenie Anatolii (obecnej Turcji). Krzyżowały się w nim bowiem szlaki handlowe i wojskowe. Miasto leżało w tyglu kultur: helleńskiej, rzymskiej i orientalnej. Dzięki temu mogło czerpać z bogatego skarbcza sztuki i filozofii greckiej, prawa rzymskiego i tajemniczych kultów, magii i astrologii wschodniej.

Tars jest miastem o bogatej historii. Początkami sięga kultury hetyckiej, a według legendy jego założycielką miała być królowa Semiramida, projektantka słynnych babilońskich wiszących ogrodów, zaliczanych do siedmiu cudów świata. W Tarsie przebywał także Aleksander Wielki; nie miał jednak dobrych wspomnień związanych z tym miastem – zachorował na febrę i niemal przypłacił to życiem. Do dobrobytu miasta przyczynili się Seleucydzi, zwłaszcza Seleukos I i Antioch IV. W 67 roku p.n.e. Pompejusz przyłączył je do prowincji rzymskiej; odtąd stacjonowali w nim gubernatorzy. Do najsłynniejszych należy starożytny retor rzymski Cyceron. W Tarsie przebywała ponadto Kleopatra, spotykając się z Markiem Aureliuszem, a później Juliusz Cezar.

Tars należał do ważnych ośrodków handlowych. Dzięki rzece Kydnos stanowił jeden z ważniejszych portów starożytnego świata. Ponadto na równinach Cylicji uprawiano zboża, wino i len. Tars stanowił centrum tkactwa. Był również ważnym ośrodkiem filozoficznym, w czasach Pawła porównywalnym z Atenami i Aleksandrią. *Kwitły w nim szkoły stoickie i epikurejskie, a w początkach pierwszego wieku zasłynął tam wielki mag Apoloniusz z Tiany. Zawody sportowe, misteria dionizyjskie, tajemniczy kult Mitry, synkretyzm religijny – wszystko to skupiało się w tym pięknym i wielojęzycznym mieście* (T. Jelonek). Do najbardziej znanych filozofów Tarsu należy Antypatros, kierownik szkoły stoickiej, stoik Atenodoros, nauczyciel Augusta, i akademik Nestor. W zachowanych dokumentach starożytni autorzy wskazują na wykształcenie, ale też i próżność mieszkańców Tarsu. *Strabon sławi zaprawdę jego mieszkańców do nauk. Twierdzi, że garnęli się do filozofii i wszelkich dyscyplin naukowych. Istniały liczne szkoły kształcące retorów. Filostrat natomiast gani ich próżność. Podobno bardziej kochali stroje niż Ateńczycy mądrość* (J. Gnilka).

Współczesny, niemal ćwierćmilionowy Tars ma niewiele zabytków z czasów Apostoła Narodów. Na uwagę zasługuje Brama Kleopatry, przy której nastąpiło spotkanie Marka Aureliusza z piękną władczynią Egiptu. Ponadto Most Justyniana, przebudowany w późniejszym okresie muzułmańskim, oraz resztki antycznego teatru. Z Pawłem związane są pośrednio trzy miejsca: Studnia Świętego Pawła, pochodząca z epoki rzymskiej, umiejscowiona na terenie zamieszkanym przez żydowską diasporę; szesnastowieczny Wielki Meczet, zbudowany na terenie katedry poświęconej Pawłowi, i bizantyjski kościół poświęcony Apostołowi, prawdopodobnie z epoki krzyżowców.

W miejscu najbardziej związanym z Pawłem, przy „jego” studni, zatrzymajmy się, by posłuchać, co sam mówi o swoim pochodzeniu:

Kiedy miano go wprowadzić do twierdzy, rzekł Paweł do trybuna: „Czy wolno mi coś powiedzieć?” A on odpowiedział: „Mówisz po grecku? Nie jesteś więc Egipcjaninem, który niedawno podburzył i wyprowadził na pustynię cztery tysiące sykaryjczyków?” „Ja jestem Żydem z Tarsu – odpowiedział Paweł – obywatelem znacznego miasta w Cylicji; proszę cię, pozwól mi przemówić do ludu”. Gdy pozwolił, Paweł stojąc na schodach dał znak ręką ludowi, a gdy nastąpiła zupełna cisza, odezwał się po hebrajsku tymi słowami: „Bracia i ojcowie, słuchajcie, co teraz do was powiem na swoją obronę”. Usłyszawszy, że mówi w języku hebrajskim, uciszyli się jeszcze bardziej. „Ja jestem Żydem – mówił – urodzonym w Tarsie w Cylicji” (Dz 21, 37 – 22, 3).

Paweł urodził się między 5 a 6 rokiem naszej ery. Niektórzy egzegeci, bazując na świętym Hieronimie, sądzą, że jego rodzice pochodzili z Giscalą w Galilei, a w czasie prześladowań przenieśli się do Tarsu (jest to wersja mało prawdopodobna; sam Paweł kilkakrotnie wskazuje na Tars). W bardzo osobistym liście skierowanym do Filipian wspomina z dumą pielęgnowane rodzinne tradycje: *Chociaż ja także i w ciele mogę pokładać ufność. Jeśli ktoś inny mniema, że może ufność złożyć w ciele, to ja tym bardziej: obrzezany w ósmym dniu, z rodu Izraela, z pokolenia Beniamina, Hebrajczyk z Hebrajczyków, w stosunku do Prawa – faryzeusz, co do gorliwości – prześladowca Kościoła, co do sprawiedliwości legalnej – stałem się bez zarzutu* (Flp 3, 4-6). Słowa te brzmią jak *curriculum vitae*. Przyszły Apostoł Narodów pochodzi z izraelskiego rodu Beniamina. W ósmym dniu został obrzezany. Nadano mu imię Saul, na cześć wybitnego króla

i wodza, Saula, pochodzącego również z plemienia Beniamina. Saul (Szawel) oznacza: „upragniony”, „uproszony”.

Młodość Saula minęła w Tarsie. Tam zapewne, jako młody uzdolniony mężczyzna, uczył się greki, prawa, tradycji i (prawdopodobnie) poznawał współczesne mu prądy filozoficzne. *Filozofowie, retorzy, gramatycy nie tylko objaśniali młodym Tarseńczykom zawile kwestie teoretyczne, ale też udzielali praktycznych rad życiowych. Z kierunków filozoficznych rozwijały się tutaj przede wszystkim stoicyzm i platonizm, nacechowane głęboką religijnością i wysokim poczuciem ideałów moralnych* (W. Turek). Paweł przesiąkał kulturą helleńską, rzymską i orientalną. *Poszukując od młodości prawdy i piękna, nie mógł pozostać obojętny na widok świątyń, teatrów, amfiteatrów oraz różnych miejsc życia społecznego, religijnego i politycznego, tak charakterystycznych dla helleńskiej „polis”* (W. Turek). W swoich listach czerpał z literatury i filozofii greckiej, na przykład z Kleantesa, Aratosa z Soloi (Dz 17, 28-29), Menandra (1 Kor 15, 33-34), Epimenidesa z Knossos (Tł 1, 10-12).

Paweł jako Żyd był dumny ze swego pochodzenia i przynależności do judaizmu. Dumę tę zaszczepili mu zapewne rodzice. Ojciec, jak każdy prawowity Żyd, uczył syna Tory. *Sposób, w jaki Apostoł przytacza i wykorzystuje fragmenty Pisma świętego, świadczy o bardzo częstym kontakcie z tekstami biblijnymi i o głębokiej nad nimi refleksji. Prawdopodobnie należało to do tradycji rodzinnej, obejmującej – rzecz jasna – także systematyczne uczęszczanie do synagogi na modlitwę i słuchanie wyjaśnień* (W. Turek). Ponadto przysposabiał syna do zawodu. Rabini uważali, że każdy mężczyzna powinien podejmować pracę fizyczną. Rabbi Gamaliel III twierdził: *Wspaniałą jest rzeczą studiowanie Tory połączone z jakimś świeckim zajęciem, gdyż wysiłek przy obu zajęciach odsuwa od człowieka myśli o grzechu. Wszelkie studio-*

wanie Tory, które nie jest połączone z pracą, okazuje się ostatecznie bezużyteczne i prowadzi do grzechu (P. Barnett). Ojciec Pawła prawdopodobnie nauczył syna rzemiosła, które sam uprawiał. Rodzina Pawła wyrabiała nie tylko płótno namiotowe. Z włosia i skór kozich, w które bogata była Cylicja, sporządzano także koce, ubrania, kapelusze i siodła (J. Gnilka).

Trzecim nurtem kulturowym, obok helleńskiego i judaistycznego, który wpływał na młodego Pawła, był nurt rzymski. Paweł dwukrotnie powołuje się na swoje rzymskie obywatelstwo. Pierwszy raz w Filippi: po biczowaniu i nocnym uwięzieniu, gdy zapadła decyzja o uwolnieniu go, odpowiedział: „Publicznie, bez sądu biczowali nas, obywatele rzymskich, i wtręcili do więzienia, a teraz cichaczem nas wyrzucają? O, nie! Niech tu sami przyjdą i wyprowadzą nas!” Liktorzy oznajmili te słowa pretorom. Ci przestraszyli się usłyszawszy, że [tamci] są Rzymianami. Przyszli, przeprosili ich i wyprowadziwszy prosili, aby opuścili miasto (Dz 16, 37-39). Drugi raz w Jerozolimie: Apostoł odwołał się do prawa, które zabrania biczowania Rzymianina (Dz 22, 24nn.). Co więcej, z dumą poświadcza, że jest nim z urodzenia, w przeciwieństwie do trybuna. W czasach Pawła jedynie co dziesiąty mieszkaniec imperium rzymskiego posiadał obywatelstwo rzymskie. Przyznawano je za wybitne zasługi, za służbę w armii, nadawano je także wyzwolonym niewolnikom. Można było nabyć je za określone sumy pieniężne. Tak uczynił trybun: „Ja za wielką sumę nabyłem to obywatelstwo” – odrzekł trybun. A Paweł powiedział: „A ja mam je od urodzenia” (Dz 22, 28). Szaweł jako rzymski obywatel nosił imię wielkich senatorskich rodzin – Paulus (Paweł), czyli „mały”, „drobny”.

Dzieciństwo i młodość Pawła były bardzo bogate. Z jednej strony zawdzięczał je rodzinie, wychowaniu, środowisku, kulturze czy czasom, w jakich przyszło mu żyć. Z drugiej zaś strony

potrafił czerpać ze skarbcza duchowego, społecznego i cywilizacyjnego. Był dumny ze swego pochodzenia, historii życia i kultury. Dzięki nim mógł później uchodzić za „człowieka światowego”. *Obracał się w świecie grecko-rzymskim ze swobodą bywalca wielkich stolic. Ze swadą potrafił rozprawiać z filozofami i umiał pozyskać ich uwagę. Inaczej niż prowincjusz, nie lękał się wystąpienia przed zróżnicowanym audytorium tak znakomitych miast, jak Efez, Ateny i Korynt. W niezliczonych podróżach potrafił zachować się w każdej sytuacji, tak na lądzie, jak i na morzu, zdobywając podziw i posłuch żołnierzy i żeglarzy. [...] Pewny siebie, ale bez zarozumiałości, z powodzeniem odpierał zarzuty samego arcykapłana. [...] Wreszcie, jak przystało na człowieka wszechstronnie i dobrze przysposobionego do życia, zdobył Paweł w Tarsie konkretny zawód – rękodzielnika namiotów, co tak bardzo ułatwiło mu później pracę misjonarską (J. Gać).*

W miejscu narodzin Apostoła Narodów zadajmy sobie kilka pytań:

- Czy znam historię własnej rodziny?
- Jakie wspomnienia z dzieciństwa towarzyszą mi najczęściej?
- Co było moją wielką radością dzieciństwa? A co sprawiało mi ból?
- Jakimi słowami nakreśliłbym moje „curriculum vitae”?
- Czy jestem dumny z przynależności do mojej rodziny, narodu?
- Jak jest moje podejście do pracy i wykonywanego zawodu?
- Czy cenię sobie kulturę i wartości chrześcijańskie?
- Komu wiele (najwięcej) zawdzięczam?
- Jaki wpływ wywarła przeszłość na moje obecne życie?

Spis treści

Wstęp	5
1. Żyd z Tarsu	9
2. Faryzeusz w Jerozolimie	15
3. Prześladowca chrześcijan	22
4. Zdobyty przez Chrystusa	27
5. W Damaszku	34
6. Na pustyni Arabii	41
7. Spotkanie z Barnabą	47
8. W Antiochii Syryjskiej	53
9. Na Cyprze	61
10. Przez Perge	68
11. W Antiochii Pizydyjskiej	73
12. W Ikonium	81
13. W Listrze	87
14. Z Derbe do Antiochii	93
15. Sobór jerozolimski	100
16. Rozstanie z Barnabą	108
17. W krainie Galatów	114
18. Widzenie w Troadzie	122
19. Przez Samotrakę do Europy	127

20. W Filippi	133
21. Walka z duchem Pytona	139
22. Pierwszy pobyt w więzieniu	144
23. W Tesalonice	149
24. W Berei	158
25. W Atenach	162
26. Na Areopagu	170
27. W Koryncie	177
28. Przy korynckiej bemie	185
29. W Kenchrach	191
30. W Efezie	196
31. W szkole Tyrannosa	203
32. Wielka Artemida Efeska	211
33. Z Efezu do Europy	219
34. Cud w Troadzie	227
35. Z Troady do Miletu	232
36. W Milecie	238
37. Z Kos do Myry	245
38. W Tyrze	251
39. W Ptolemaidzie	256
40. W Cezarei Nadmorskiej	261
41. W Świętym Mieście	267
42. W twierdzy Antonia	273
43. Przed Sanhedrynem	280
44. W Antipatris	285
45. Przed sądami w Cezarei	290

46. Przed królem Agryppą	298
47. Przez Sydon i Knidos	306
48. Na Krecie	312
49. Burza na Adriatyku	318
50. Na Malcie	324
51. Z Syrakuz do Puteoli	331
52. Na Via Appia Antica	337
53. W Wiecznym Mieście	342
54. W więzieniu rzymskim	350
55. U kresu	357
Aneks 1: Chronologia życia świętego Pawła	362
Aneks 2: Litanie do świętego Pawła	365
Aneks 3: Obszar działalności świętego Pawła	369
Bibliografia	370